

ارزیابی و تحلیل تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در توسعه شهری (مطالعه موردی: شهر زابل)

تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۷/۱۵

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۴/۰۵

حمیدرضا رخشانی نسب^۱ - استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران
سید علی حسینی - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

چکیده:

لازمه پیشبرد توسعه در هر جامعه، به داشتن پشتوانه‌های اجتماعی بستگی دارد که سرمایه اجتماعی یکی از آنها است که دارای عناصری چون اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی و آگاهی اجتماعی می‌باشد. هدف مقاله حاضر ارزیابی و تحلیل تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در توسعه شهری در شهر زابل می‌باشد. مقاله حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی - تحلیلی می‌باشد. نحوه جمع‌آوری اطلاعات «پیمایشی» است، نمونه آماری این پژوهش با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۴ نفر از شهروندان بالای ۱۵ سال شهر زابل می‌باشد که به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای و تصادفی ساده انتخاب شده‌اند. تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز در نرم‌افزار SPSS، با استفاده از ضریب همبستگی رگرسیون برای آزمون فرضیه‌ها و آزمون t-test برای سنجش گویه‌ها انجام شده است. یافته‌های حاصل نشان داد که رابطه بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و توسعه شهری تأیید می‌شود. همچنین نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون گام‌به‌گام، حاکی از آن است که دو متغیر انسجام اجتماعی و اعتماد اجتماعی در معادله باقی‌مانده‌اند و بالاترین تأثیر را در تبیین متغیر وابسته (توسعه شهری) داشته‌اند. در نهایت بر اساس نتایج حاصله از این پژوهش می‌توان بیان کرد که سرمایه اجتماعی می‌تواند نیروی معنوی بسیار قوی برای توسعه شهری است.

¹ E-mail - Rakhshanasab_h@gep.usb.ac.ir

مقدمه

در سال ۱۹۵۰ کمتر از ۳۰ درصد جمعیت جهان در مناطق شهری ساکن بوده و پیش‌بینی می‌شود که این نسبت تا سال ۲۰۵۰ به ۶۶ درصد خواهد رسید (UN, 2014: 1). سرمایه اجتماعی را می‌توان یکی از جدیدترین ایده‌ها و مفهوم‌پردازی‌های علوم اجتماعی دانست. جذابیت و اهمیت اصطلاح سرمایه اجتماعی در این است که این اصطلاح به‌عنوان پلی میان جامعه‌شناسی، اقتصاد و سیاست به‌کاربرده می‌شود و همانند یک مفهوم ارتباطی که زمینه‌های مختلفی را به هم پیوند زده است، مطالعات بین‌رشته‌ای زیادی را به وجود آورده است (Ahmadi et al 2015: 91). مفهوم سرمایه اجتماعی از دهه ۱۹۸۰ به بعد به‌طور فزاینده‌ای مورد توجه دانشمندان و دست‌اندرکاران علوم مختلف قرار گرفته است (Brunie, 2009, p. 251). به‌طوری‌که امروزه سرمایه اجتماعی به‌عنوان کلید موفقیت و شکست در جوامع، به رسمیت شناخته شده است (Lopez, 2012, p. 141). در جوامعی که میزان سرمایه اجتماعی بالاست، ساکنان آن تمایل بیشتری به زندگی سالم‌تر و شادتر دارند و در برابر تنش‌های روانی مقاومت بهتری از خود نشان می‌دهند (Weil & et al, 2012, p. 110). در غیاب سرمایه اجتماعی، اثربخشی سایر سرمایه‌ها کاهش می‌یابد و پیمودن راه‌های توسعه و تکامل فرهنگی و اقتصادی، ناهموار و دشوار می‌شوند. در دیدگاه‌های سنتی مدیریت، توسعه سرمایه‌های اقتصادی، فیزیکی و نیروی انسانی مهم‌ترین نقش را ایفا می‌کردند، اما در عصر حاضر برای توسعه، بیشتر از آنچه به سرمایه اقتصادی، فیزیکی و انسانی نیازمند باشیم به سرمایه اجتماعی نیازمندیم، زیرا بدون این سرمایه، استفاده از دیگر سرمایه‌ها به‌طور بهینه انجام نخواهد شد. از این‌رو موضوع سرمایه اجتماعی به‌عنوان یک اصل محوری برای دستیابی به توسعه محسوب شده است (Komasi & Hosseini, 2014: 136). گسترش شهرنشینی به همراه مسائل و مشکلات خاص زندگی شهری، ضرورت توجه همه‌جانبه به راهبردهای سودمند برای بهینه‌سازی زندگی ساکنان شهرها را بیش‌ازپیش لازم ساخته است (Lei, 2012, p. 174). زیرا این رشد روزافزون و افزایش جمعیت شهرها به‌عنوان اصلی اجتناب‌ناپذیر در جوامع امروزی به‌خصوص در کلان‌شهرهای کشورهای درحال توسعه، سبب تغییرات اساسی در ساختار شهرها شده است و این رشد فزاینده ابعاد شهرنشینی و شکل‌گیری مقیاس‌های جدید در چند دهه اخیر موجب شده است که شهر و شهرسازی معاصر با چالش‌های نوینی مواجه شود. لذا زندگی مدرن شهری با تراکم ناموزون جمعیت از یک‌طرف و تراکم اخلاقی از سوی دیگر، مناسبات و روابط اجتماعی را سرد و شکننده کرده و باعث کاهش سرمایه اجتماعی و ارتباطات مؤثر اجتماعی شده است. در چنین فضایی همکاری و همیاری به حداقل رسیده، روابط اعتماد‌آمیز اجتماعی کاهش و غریبگی افزایش یافته است و همه‌ی این مسائل باعث ایجاد فضای بی‌روح و مانعی برای رشد و توسعه پایدار شهر است (Fanni & Dowryran 2009: 80). در واقع با ظهور کلان‌شهرها و رشد روزافزون جوامع شهری و نیز ضرورت اداره مشارکتی شهرها، بحث پیرامون سرمایه اجتماعی در مدیریت و برنامه‌ریزی شهری طی سال‌های اخیر در جهان مطرح و از سوی صاحب‌نظران با جدیت پیگیری شده است و این مقوله به‌تازگی به عرصه علوم اجتماعی و برنامه‌ریزی شهری کشور ما نیز راه‌یافته است (Latifi & Azimi 2010). باید گفت امروزه جدیدترین زمینه مشارکت، مشارکت شهروندان در امور شهرهاست که این مشارکت از الزامات زندگی شهری است و نبود آن مانع از شکل‌گیری سیستم پایدار شهری می‌شود. در واقع سرمایه اجتماعی به‌عنوان مقوله‌ای نوظهور در حوزه علوم اجتماعی و برنامه‌ریزی شهری، بر پایه مفهیمی چون آگاهی، اعتماد و مشارکت استوار است که این سرمایه مجموعه‌ای از اعتماد، هنجارها و شبکه‌هایی است که موجبات انجام فعالیت‌های مشارکت جویانه را فراهم می‌آورد و وسیله‌ای برای رسیدن به توسعه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است (Sargolzaei Javan, 2016: 16). بنابراین توجه به مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی و سنجش آن، روش و راهکار مناسبی است تا برنامه‌ریزان و مدیران بتوانند از یک‌سو امور جامعه و مسائل محلی را مورد بازاندیشی قرار داده و تصمیم‌های مؤثرتری بگیرند و از سوی دیگر ضمن جلوگیری از فرسایش این سرمایه‌ی تأثیرگذار، انسجام جامعه را بیشتر تثبیت نمایند (National Planning Center, 2009: 75). همچنین وجود میزان قابل قبولی از سرمایه اجتماعی موجب تسهیل کنش‌های اجتماعی می‌شود، به‌طوری‌که در مواقع بحرانی می‌توان برای حل مشکلات از سرمایه اجتماعی به‌عنوان اصلی‌ترین منبع حل مشکلات و اصلاح فرآیندهای موجود سود برد. از این‌رو، شناسایی عوامل مؤثر در تقویت یا تضعیف سرمایه اجتماعی در توسعه شهری اهمیت بسزایی

دارد. بر این اساس، در این مقاله سعی شده ابعاد مهم سرمایه اجتماعی شامل اعتماد، آگاهی، مشارکت و انسجام اجتماعی مورد مطالعه قرار گیرد.

شهر زابل به عنوان یکی از شهرهای تاریخی و مرزی کشور از ویژگی‌های خاصی برخوردار است که از مسائل و معضلات شهرنشینی مستثنی نیست. مشارکت ساکنان و ایجاد زمینه‌های اعتماد در بین ساکنان می‌تواند باعث کاهش مشکلات و مسائل زندگی شود که می‌بایست با توجه به منابع و ظرفیت‌های اجتماعی در قالب سرمایه اجتماعی انجام پذیرد. استفاده از سرمایه اجتماعی افراد می‌تواند راه‌حلی مناسب و مؤثر جهت حل مسائل از جمله کاهش جرم و افزایش غیررسمی کنترل اجتماعی و نیز بهتر اجتماعی شدن ساکنان شهر باشد. لذا این مقاله به بررسی و ارزیابی رابطه بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و توسعه شهری در شهر زابل می‌پردازد.

مبانی نظری

امروزه سرمایه اجتماعی در جریان توسعه یک کشور در کنار انواع سرمایه (اعم از طبیعی، انسانی و مادی) هم برون داد و هم درون داد توسعه به شمار می‌آید. از طرفی نیز سرمایه اجتماعی را ماده خام جامعه مدنی دانسته‌اند (Salehi et al 2014). در ادبیات علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی، سرمایه اجتماعی به مجموعه‌ای از هنجارها، ارزش‌ها، شبکه‌ها و سازمان‌هایی اشاره می‌کند که مردم از طریق آن‌ها به توانایی‌ها و ظرفیت‌ها و استعداد خود می‌رسند که این توانایی‌ها به افراد قدرت تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری می‌دهد (Serageldin, 2000: 44). فیلد^۱ آن را در واژگانی کوتاه مسئله روابط تعریف می‌کند یا فوکویاما^۲ آن را ذخیره جامعه از ارزش‌های مشترک می‌داند. پوتنام یکی از اندیشمندان تأثیرگذار در این زمینه، سرمایه اجتماعی را به عنوان اعتماد، هنجارها و شبکه پیوند تعریف می‌کند که همکاری در جهت کسب منافع متقابل را تسهیل نموده و نتیجه آن، انواع متفاوتی از کنش جمعی است (Walter, 2002: 377). سرمایه اجتماعی حاصل انباشت منافع بالقوه و یا بالفعلی مانند (تخصص‌ها و مهارت‌ها) است که مربوط به مالکیت یک شبکه بادوام از روابط کم‌وبیش نهادینه‌شده در بین افرادی است که با عضویت در یک گروه ایجاد می‌شود و موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن گروه یا جامعه گردیده و موجب پایین آمدن سطح هزینه‌های تبادلات و ارتباطات می‌گردد (Ziyari et al. 2014:64). کلمن^۳ مفهوم سرمایه اجتماعی را به مثابه ابزار تحلیلی برای پژوهش‌های اجتماعی می‌داند. او بر این باور است که سرمایه اجتماعی در روشن ساختن یکی از مشکلات مهم تحلیل اجتماعی یا آنچه پیوند خرد و کلان نام‌گرفته است نقش مؤثری را می‌تواند ایفا کند (Kolman, 2009:95). بنابراین از دیدگاه کلمن، سرمایه اجتماعی عبارت است از ارزش آن جنبه از ساختار اجتماعی که به عنوان منابعی در اختیار اعضا قرار می‌گیرد تا توانایی رسیدن به اهداف خود را به دست آورند. به عبارت دیگر کلمن از سرمایه اجتماعی تعریفی کارکردی ارائه داده است (Kolman, 1990:241) در واقع سرمایه اجتماعی شامل قواعد و ارزش‌های مشترک برای رفتارهای اجتماعی مطرح در روابط شخصی و همچنین شامل اعتماد و حس مشترک از مسئولیت مدنی است که جامعه را تبدیل به چیزی فراتر از یک مجموعه از افراد می‌کند (Alik & Realo, 2004, p. 38). بنابراین با توجه به اهمیت سرمایه اجتماعی در فرآیند توسعه، تلاش برای نیل به توسعه با تقویت سرمایه‌های فیزیکی منابع (مالی و زیرساخت‌ها)، انسانی (آموزش و انتقال تکنولوژی) و ایجاد یا تقویت سرمایه اجتماعی (توسعه نهادی / سازمانی و اعتماد / شبکه‌ها / هنجارهای بین مردم) امکان‌پذیر می‌باشد (Apo, 2006: 112).

¹ Field

² Fukuyama

³ Colman

ارتباط توسعه شهری و سرمایه اجتماعی

توسعه شهری، عبارت است از ارتقای سطح زندگی شهر از ابعاد مختلف در جهت دستیابی همه شهروندان به زندگی بهتر، به نحوی که پایداری اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، کالبدی و زیست‌محیطی شهر فراهم آید. تا زمانی که شهر مفهوم اجتماع پیدا نکند و به صورت گسیخته و غیر همه‌جانبه رشد کند. مفهوم سازندگی شهر تحقق نمی‌یابد و امکان اثربخشی مؤلفه‌های توسعه کاهش می‌یابد. در مرحله نخست باید همه شهروندان یک شهر، خواهان گسترش و رشد شهر و رفع گرفتاری‌ها و مشکلات باشند تا این مؤلفه‌ها کارساز شوند. بنابراین مشارکت جمعی زیرساخت مؤلفه‌های توسعه شهری است و اگر مشارکت و آرمان مشترک برای توسعه وجود نداشته باشد، امکان توسعه هدفمند وجود ندارد (MirzaAbutalebi, 2006:9). طی چند دهه‌ی اخیر، به‌ویژه از ۱۹۰۰ میلادی تاکنون پارادایم و سرمشق جدیدی از مدیریت شهری مورد توجه فزاینده‌ی سازمان‌های بین‌المللی، حکومت‌های محلی (شهرداری‌ها)، مقامات محلی (شوراهای شهر) و شهروندان قرار گرفته است که در این پارادایم نقش‌ها و کارکردهای جدیدتری برای دخالت دادن نظام مدیریت شهری، شهرداری‌ها، شوراهای شهر و شهروندان در برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری، نظارت و هدایت درست و منطقی زندگی شهری در نظر گرفته شده است. به‌طور کلی، مدیریت شهری مبتنی بر دو پروژه اصلی می‌باشد که عبارت‌اند از: «پروژه توسعه شهری» و «پروژه مشارکت شهری».

توجه روزافزون نظام مدیریت شهری به پروژه توسعه شهری ناشی از سه پدیده مهم «رشد فزاینده شهرنشینی»، «گسترش روند شهر گرایی» و «پیچیده شدن نظام جامعه شهری» می‌باشد که این پدیده‌ها موجب شکل‌گیری پروژه شهری شده است؛ بنابراین پروژه توسعه شهری را می‌توان مبنای تجدید ساختارهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و حقوقی شهر تلقی کرد که هدف آن در درجه اول بهبود شرایط زندگی شهری، سامانمند کردن اقتصادی شهر و تقویت سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زندگی شهری می‌باشد (عالینی و رومیان، ۱۳۹۲، ص ۱۲۴). امروزه سرمایه اجتماعی نقش بسیار مهم‌تری از سرمایه‌های فیزیکی و انسانی در سازمان‌ها و جوامع ایفا می‌کند و شبکه‌های روابط جمعی و گروهی، انسجام میان افراد و بین افراد و سازمان‌ها را برای افزایش اثربخشی فعالیت‌های توسعه‌ای در برمی‌گیرد (Khomeir et al. 2011:97). سرمایه اجتماعی در سطوح مختلف عملکردی (سطح خرد، میانی و کلان) مدنظر است و می‌تواند با ایجاد تغییرات ساختاری و شناختی، به‌عنوان یک کالای عمومی، رابطه متقابلی با توسعه داشته باشد (Sarokhi 2008:45).

پیشینه پژوهش

سرمایه اجتماعی در چند دهه اخیر منجر به توسعه پژوهش‌های بین‌رشته‌ای زیادی شده است که در این بخش به تعدادی از آن‌ها در رابطه به موضوع موردبررسی استناد می‌شود. فرلندر و تایمز^۱ (۲۰۰۱) در تحقیقی با عنوان «شبکه‌های محلی و سرمایه اجتماعی»، رابطه بین شبکه‌های محلی و سرمایه اجتماعی (شبکه‌ها، حمایت و اعتماد) در اجتماعات محلی را موردبررسی قرار دادند. تحلیل اولیه نشان داد که سطح نسبتاً پایینی از سرمایه اجتماعی در بین پاسخ‌گویان وجود دارد. ریچ و لینگ^۲ (۲۰۰۲) رابطه بین سرمایه اجتماعی، دموکراسی و پیشرفت اقتصادی را در یازده کشور اروپایی و آمریکایی موردبررسی قرار داده‌اند و معتقدند که سرمایه اجتماعی اثرات انکارناپذیری بر دموکراسی و پیشرفت اقتصادی دارد. گاریپ^۳ (۲۰۰۷) در پژوهشی موضوع مهاجرت روستا - شهری را با دیدگاه سرمایه اجتماعی بررسی کرده و معتقد است که سطوح و توزیع منابع سرمایه اجتماعی به تغییر در پویایی اقتصادی - اجتماعی و جمعیتی مناطق روستایی منجر شده است. مورگان^۴ (۲۰۱۱) در مقاله‌ای تحت عنوان سهم سازمان‌های دولتی در بنگلادش در توسعه سرمایه اجتماعی و توانمندسازی جامعه که به بررسی سازمان‌های دولتی به‌خصوص آموزش و پرورش پرداخت، به این نتیجه رسید که ظرفیت سازمان‌های غیردولتی برای توسعه سرمایه اجتماعی و توانمندسازی به دلیل شرایط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کشور محدود است.

¹ Ferlander & Timms

² Rice & Ling

³ Garip

⁴ Morgan

شارون^۱ (۲۰۱۳) در مقاله‌ای با عنوان میزان مشارکت سرمایه اجتماعی شهروندان و رضایت از خدمات شهرداری، نقش میانجیگری از اعتماد و اقتصاد را مورد مطالعه قرار داده است. نتایج این پژوهش نشان داد که دست‌اندرکاران مدیریت عمومی به مدت طولانی افزایش مشارکت شهروندان را بیان کردند و همچنین رابطه مثبت پایه بین دو متغیر مشارکت عمومی و رضایت شهروندان، نشان می‌دهد که مشارکت شهروندان، رضایت از خدمات را افزایش می‌دهد.

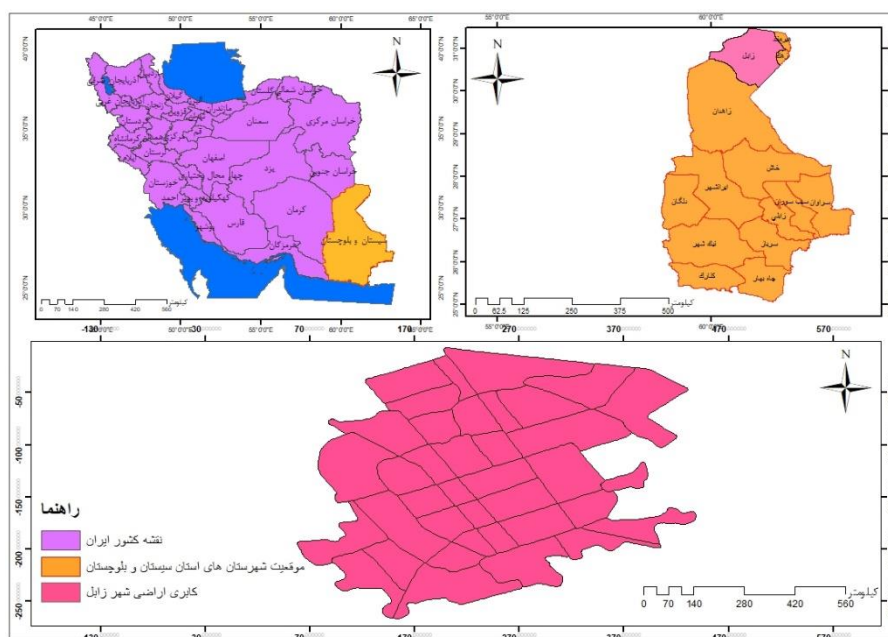
در سطح داخلی، خمر و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله‌ای تحت عنوان ارزیابی توزیع فضایی سرمایه اجتماعی در سطح مناطق شهری با استفاده از تکنیک TOPSIS و GIS مطالعه موردی: نواحی شهر قوچان نشان دادند که در میان نواحی شهری قوچان، سه ناحیه (یک، دو و پنج) محروم با ضریب اولویت ۰/۳۸ در پایین‌ترین سطح برخورداری جای گرفته‌اند. دومین سطح، ناحیه چهار است که دارای ضریب اولویت ۰/۵۳ است و سطح یک، ناحیه سه می‌باشد که با ضریب اولویت ۰/۷۷ از لحاظ شاخص‌های مورد بررسی، بهترین وضعیت را در بین نواحی پنج‌گانه شهر قوچان دارا است. نتایج پژوهش جهانی و همکاران (۱۳۹۲) با عنوان بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی: شهرستان بانه)، حاکی از آن است که سطح سرمایه اجتماعی در شهر بانه در حد پایین بوده و گونه غالب آن، از نوع قدیم یا درون‌گروهی بوده است.

در پژوهش حاضر سعی شده میزان تأثیرگذاری مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در توسعه شهر زابل با استفاده از مطالعات میدانی و تجزیه و تحلیل داده‌ها در نرم‌افزار SPSS انجام شود که به نظر نمی‌رسد در مطالعات گذشته چنین پژوهشی با چنین وسعتی در مورد محدوده مورد مطالعه انجام شده باشد. همچنین استفاده از مدل‌های تحلیلی بیان شده برای ارزیابی و تحلیل تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در توسعه شهری زابل به‌ندرت صورت گرفته است.

معرفی محدوده مورد مطالعه

شهر زابل به‌عنوان یکی از شهرهای استراتژیک مرزی شرق ایران، در عرض جغرافیایی ۳۰ درجه و ۷ دقیقه تا ۳۱ درجه و ۲۹ دقیقه شمالی و طول جغرافیایی ۵۹ درجه و ۲۵ دقیقه تا ۶۱ درجه و ۵۹ دقیقه شرقی واقع گردیده است (شکل ۲). مساحت این شهر در داخل محدوده مصوب طرح تفصیلی بالغ بر ۲۰۸۴/۵ هکتار است که ۱۳۲۸/۸ هکتار اراضی خالص شهری و ۷۵۵/۷ هکتار اراضی ناخالص شهری است. سرانه کل زمین به ازای هر یک از ساکنین شهر در حدود ۱۴۴/۵ مترمربع است. اراضی خالص شهری ۹۲/۱ مترمربع و اراضی ناخالص شهری ۵۲/۴ مترمربع است. بدین ترتیب، تراکم ناخالص شهری ۱۰۸/۶ نفر در هکتار بوده است. وضعیت موجود شهر زابل از نظر سلسله‌مراتب تقسیمات شهری دارای دو حیطة تعریف می‌باشد؛ ناحیه و محله. این شهر مطابق پیشنهاد طرح تفصیلی به ۵ ناحیه و ۳۸ محله تقسیم شده است. ناحیه یک دارای ۷ محله، ناحیه دو ۱۲ محله، ناحیه سه و چهار هر یک ۶ محله و ناحیه پنج ۷ محله می‌باشد.

⁵ Sharon

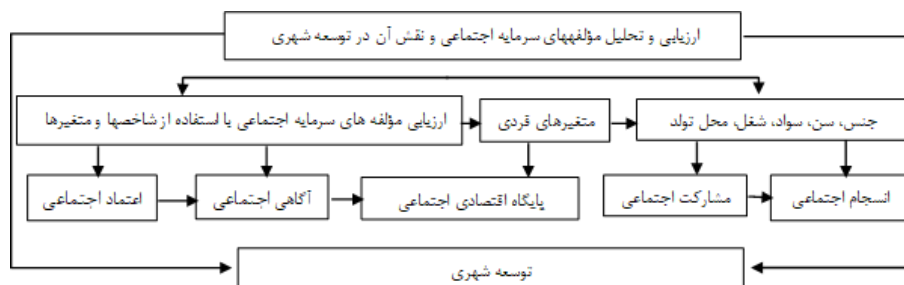
شکل ۱. موقعیت جغرافیایی شهر زابل (منبع: بازترسیم نگارندگان، ۱۳۹۹).

روش پژوهش

نوع تحقیق بر اساس هدف کاربردی - توسعه‌ای و از لحاظ ماهیت و روش توصیفی - تحلیلی می‌باشد. روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش مطالعات کتابخانه‌ای (فیش‌برداری و اسنادی) و مطالعات میدانی (پرسش‌نامه و مصاحبه) است. هدف این پژوهش، بررسی تأثیر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در توسعه شهری شهر زابل می‌باشد. نمونه آماری این پژوهش با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۴ نفر از شهروندان بالای ۱۵ سال شهر زابل می‌باشد که بر اساس برآورد جمعیتی سال ۱۳۹۵ مرکز آمار ایران تعداد آن‌ها ۱۳۷۷۲۲ نفر بوده است. روش پژوهش «توصیفی-تحلیلی» و نحوه جمع‌آوری اطلاعات «پیمایشی» می‌باشد. اطلاعات موردنیاز بر اساس پرسشنامه‌ای که بر مبنای مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت تنظیم شده بود، جمع‌آوری گردید. جهت سنجش اعتبار پرسشنامه، نیز از اعتبار صوری استفاده شده است، یعنی پرسشنامه پس از تهیه توسط متخصصان مورد داوری قرار گرفته است. تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز با استفاده از نرم‌افزار Spss صورت گرفته است. برای آزمون فرضیه‌ها، از آزمون ضریب همبستگی رگرسیون و برای سنجش گویه‌ها نیز از آزمون t-test استفاده شده است. در این پژوهش، فرضیه‌های زیر مطرح و مورد آزمون قرار گرفته است.

- ✓ به نظر می‌رسد بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی شهروندان شهر زابل و سرمایه اجتماعی رابطه وجود دارد.
- ✓ به نظر می‌رسد بین سرمایه اجتماعی و توسعه شهری زابل رابطه معناداری وجود دارد.
- ✓ به نظر می‌رسد هرچه میزان مشارکت اجتماعی در بین شهروندان بیشتر باشد، تحقق توسعه شهری امکان‌پذیرتر می‌گردد.
- ✓ به نظر می‌رسد هرچه میزان آگاهی اجتماعی در بین شهروندان بیشتر باشد، تحقق توسعه شهری امکان‌پذیرتر می‌گردد.
- ✓ به نظر می‌رسد هرچه میزان انسجام اجتماعی در بین شهروندان بیشتر باشد، تحقق توسعه شهری امکان‌پذیرتر می‌گردد.
- ✓ به نظر می‌رسد هرچه میزان اعتماد اجتماعی شهروندان بیشتر باشد، تحقق توسعه شهری امکان‌پذیرتر می‌گردد.

شکل ۲. مدل تحلیلی ارتباط توسعه شهری و سرمایه اجتماعی در شهر زابل

آزمون **T تک نمونه‌ای**؛ یک آزمون پارامتری است که به منظور تعیین معناداری تفاوت بین دو میانگین به کار می‌رود. آزمون **T** یک نمونه‌ای که ساده‌ترین نوع است تعیین می‌کند که آیا میانگین مشاهده شده در مقایسه با یک مقدار تعیین شده، متفاوت است یا خیر. آزمون **T تک نمونه‌ای** زمانی به کار می‌رود که یک نمونه از جامعه داریم و می‌خواهیم میانگین آن را با یک حالت معمولی و رایج، استاندارد و حتی یک عدد فرضی و مورد انتظار مقایسه کنیم. به عبارتی در این آزمون فرض بر این است که نمونه‌ای به حجم n و میانگین m از یک جامعه انتخاب کرده‌ایم و می‌خواهیم بدانیم که آیا می‌توان این نمونه را یک نمونه‌ی تصادفی از جامعه‌ای که میانگین آن m است، دانست (افشانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۵۳).

روش تحلیل رگرسیون مرتبه‌ای چندگانه^۱ (چند متغیره)؛ در این روش معیارها توسط محقق و با رجوع به مبانی نظری انتخاب می‌شوند. هر معیار کلان به معیارهای خردتری تبدیل می‌شوند تا آخرین سطح که شامل معیارهایی است که صحیح‌ترین سنجش را در مورد موضوع به محقق ارائه می‌دهد. سپس از روش از بالا به پایین برای سازمان‌دهی آن‌ها استفاده شده و نتیجه یک درخت ارزش است از معیارهای مورد نظر. ساختار درخت ارزش نشان می‌دهد که کدام متغیرها، متغیر مستقل و کدام وابسته‌اند. در این روش شهروندان یا مخاطبان در مورد یک موضوع واقعی مانند محله مسکونی خود نظر می‌دهند. در روش تحلیل رگرسیون چندگانه وزن رگرسیون‌ها برآورده می‌شود. وزن رگرسیون‌ها نشان می‌دهد که در صورت تغییر متغیرهای غیر وابسته که در اینجا معیارهای رده پایین‌تر هستند تا چه اندازه متغیرهای وابسته یا معیارهای رده بالاتر تغییر می‌کنند (Van Poll, 1997: 33-37).

روش تحلیل عاملی^۲، تحلیل عاملی یکی از روش‌های آماری چند متغیره است که مجموعه فراوانی از میان متغیرها، رابطه‌ی خاصی را تحت یک مدل فرضی برقرار می‌کند. تحلیل عاملی برای تقلیل تعداد زیادی از مقادیر متغیرها به تعداد کمی از متغیرهای مفروض زیربنایی که عامل خوانده می‌شوند استفاده می‌شود. عامل‌ها معمولاً از همبستگی‌های متقابل موجود میان متغیرها استخراج می‌شوند. اگر همبستگی‌های موجود میان هر عامل معادل صفر یا نزدیک به آن باشد، هیچ عاملی ظاهر نخواهد شد. از سوی دیگر اگر همبستگی‌های قابل ملاحظه‌ای بین متغیرها باشد، ممکن است یک یا چند عامل ظاهر شوند. عامل‌ها، سازه یا متغیر فرضی‌اند که واریانس مشترک آزمون‌ها مقیاس‌ها و پاسخ‌های حاصل از سؤالات را منعکس می‌سازند. هدف اغلب تحلیل‌های عاملی ساده کردن ماتریس همبستگی است. عواملی که از تحلیل‌های عاملی حاصل می‌شوند به‌عنوان متغیر وابسته در معادله رگرسیون مورد استفاده قرار خواهند گرفت (منصورفر، ۱۳۸۷: ۳۵۸).

¹ Hierarchical Multiple Regression

² Factor Analysis

بحث و یافته ها

به منظور ارزیابی ارتباط بین سرمایه اجتماعی و توسعه شهری در شهر زابل بر اساس روش کوکران از ۳۸۴ نفر پرسشگری شده است. جدول (۱) مشخصات نمونه آماری را نشان می‌دهد.

جدول ۱. مشخصات نمونه آماری

جنس	درصد سن	درصد تحصیلات	درصد نوع شغل	درآمد	درصد
مرد	۱۸-۳۰	بی‌سواد	دولتی	۱۶/۱	کم
			آزاد	۲۰/۳	
زن	۳۱-۴۵	ابتدایی-راهنمایی	محصل	۲۹/۴	زیاد
			دیپلم	۳۳/۱	
	۴۸/۷	فوق‌دیپلم-لیسانس	خانه‌دار	۱۵/۹	متوسط
			بیکار	۱۰/۲	
۶۰-۴۶	فوق‌لیسانس و بالاتر	سایر	۸/۱	۱/۰	

منبع: (محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۹).

رابطه بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی شهروندان و سرمایه اجتماعی

رابطه بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی شهروندان و سرمایه اجتماعی با استفاده از مؤلفه‌های میزان تحصیلات، شغل و میزان درآمد و با بهره‌گیری از رگرسیون چند متغیره (جدول ۲) مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج حاصل از آزمون نشان داد که مقدار R برابر با ۰/۲۶۶ می‌باشد. این ضریب، رابطه بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی را تأیید می‌نماید.

جدول ۲. آماره تعیین رگرسیون بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی شهروندان و سرمایه اجتماعی شهر

منبع:	ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تبیین	ضریب تبیین تصحیح‌شده	خطای معیار
	۰/۲۶۶	۰/۰۷۱	۰/۰۶۱	۱۵/۰۸

(محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۹).

یعنی افزایش ضریب تحصیلات، شغل و درآمد شهروندان موجب بالا رفتن پایگاه اقتصادی - اجتماعی آنان شده و تأثیر آن در سرمایه اجتماعی شهر بیشتر خواهد بود. در جدول فوق ضریب تبیین ۰/۰۷۱ است. مقدار تبیین نشان می‌دهد که ۷/۱ درصد از تغییرات و افزایش سرمایه اجتماعی ناشی از پایگاه اجتماعی - اقتصادی شهروندان می‌باشد. یعنی افزایش ضریب پایگاه اجتماعی - اقتصادی ۷/۱ درصد بر میزان سرمایه اجتماعی آنان تأثیر می‌گذارد. در جدول (۳) مقدار F محاسبه شده ۷/۲۳۴ می‌باشد که در سطح ۹۵ درصد (sig: ۰/۰۰۰) معنی‌دار بودن رابطه دو متغیر را تأیید می‌کند.

جدول ۳. تحلیل واریانس و رگرسیون خطی بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی و میزان سرمایه اجتماعی

منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	کمیت F	سطح معنی داری
اثر رگرسیونی	۶۵۸۴/۱۷۷	۴	۱۶۴۶/۰۴۴	۷/۲۳۴	۰/۰۰۰
باقیمانده	۸۶۲۳۷/۴۴۸	۳۷۹	۲۲۷/۵۳۹		
کل	۹۲۸۲۱/۶۲۵	۳۸۳	-		

(محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۹).

در جدول (۴) مقدار β نشان می‌دهد به ازای یک واحد متغیر در انحراف معیار پایگاه اقتصادی- اجتماعی سبب خواهد شد که انحراف معیار شاخص‌های سرمایه اجتماعی در مؤلفه‌های تحصیلات، شغل و درآمد به اندازه ۰/۰۶۷ و ۰/۱۲۴ و ۰/۱۹۵ تغییر پیدا کند.

جدول ۴. آماره‌های متغیرهای وارد بر مدل رگرسیونی

نام متغیر	ضرایب غیراستاندارد		ضرایب استاندارد شده		سطح معناداری
	β	خطا β	β	t	
عرض از مبدأ	۱۴۰/۳۹۸	۲۸۰/۵	-	۲۶/۵۸۹	۰/۰۰۰
تحصیلات	-۹۰/۳	۰/۸۰۴	-۰/۰۶۷	-۱/۱۲۲	۰/۲۶۳
شغل	-۱/۳۱۸	۰/۵۸۵	-۰/۱۲۴	-۲/۲۵۴	۰/۰۲۵
درآمد	۶/۰۳۵	۱/۷۲۴	۰/۱۹۵	۳/۵۰۰	۰/۰۰۱

منبع: (محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۹).

رابطه مشارکت اجتماعی و توسعه شهری

در بعد مشارکت (جدول ۵) شاخص‌های میزان رابطه دوستانه با خانواده، شرکت در مراسم ختم همسایگان و تعامل و رفت‌وآمد با دوستان و همسایگان در سطح معناداری ۹۵ درصد رضایت‌بخش بوده است. میانگین آن‌ها به ترتیب ۳/۸۰، ۳/۶۷ و ۳/۴۵ می‌باشد. میزان ارتباط با شورای شهر و میزان مشارکت در جهت حفظ و سالم‌سازی محله به ترتیب میانگین ۲/۴۶ و ۲/۶۵ چندان رضایت‌بخش نمی‌باشد.

جدول ۵. آزمون T-test تک نمونه برای بررسی شاخص‌های سرمایه اجتماعی در مؤلفه مشارکت اجتماعی

گویه‌ها	t	میانگین	Sig	اختلاف میانگین	حد پایین	حد بالا
میزان مشارکت در جهت سالم‌سازی محیط	۵۳/۱۲	۲/۶۵	۰/۰۰۰	۲/۶۵	۲/۵۵	۲/۷۵
میزان ارتباط با شورای شهر	۵۳/۱۲	۲/۴۶	۰/۰۰۰	۲/۵۲	۲/۳۷	۲/۵۶
میزان همکاری و مشارکت در انجمن‌های خیریه	۵۶/۴۳	۲/۷۸	۰/۰۰۰	۲/۷۸	۲/۶۸	۲/۸۸
میزان مشارکت در تفریح دسته‌جمعی	۲۸/۲۲	۳/۱۰	۰/۰۰۰	۳/۱۰	۲/۸۹	۳۲/۳
ارزیابی مشارکت در یک تیم ورزشی محله	۵۰/۹۹	۳/۱۳	۰/۰۰۰	۳/۱۳	۲/۷۷	۲/۹۹
مشارکت در محله مثل شرکت در مراسم ختم	۶۷/۶۹	۲/۸۸	۰/۰۰۰	۲/۶۷	۲/۵۶	۳/۷۷
میزان رابطه دوستانه خود با خانواده‌تان	۶۷/۷۵	۳/۷۲	۰/۰۰۰	۳/۷۲	۳/۶۳	۳/۸۱
میزان تعامل و رفت‌وآمد با دوستان و همسایگان	۸۰/۵۲	۳/۸۰	۰/۰۰۰	۳/۸۴	۳/۷۵	۳/۹۲
میزان عملکرد و همکاری نهادها و سازمان‌ها	۷۵/۰۲	۳/۴۵	۰/۰۰۰	۳/۴۵	۴/۲۱	۴/۴۰
میزان حضور در مسابقات ورزشی و کلاس‌ها	۶۰/۰۳	۲/۷۸	۰/۰۰۰	۲/۷۸	۳/۷۱	۳/۸۹
تلاش در گسترش کمک‌های مالی به خویشاوندان	۶۰/۰۲	۲/۸۵	۰/۰۰۰	۲/۴۵	۲/۳۶	۳/۵۴

منبع: (محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۹).

ضریب همبستگی (پیرسون) وضعیت مشارکت اجتماعی در توسعه شهری ۰/۶۴۰ است که با سطح اطمینان ۹۹ درصد این رابطه معنادار است (sig: ۰/۰۰۰). با این وصف، فرضیه سوم پژوهش مبنی بر وجود رابطه بین مشارکت اجتماعی و توسعه شهری تأیید می‌گردد. نوع همبستگی بین متغیر مشارکت اجتماعی و توسعه شهری همبستگی خطی است، یعنی با افزایش مشارکت اجتماعی شهروندان، توسعه شهری افزایش خواهد یافت. همچنین ضریب تعیین (R2) این رابطه نیز ۰/۵۱ می‌باشد. به بیان دیگر ۵۱ درصد واریانس میزان تأثیر مشارکت اجتماعی را در توسعه شهری نشان می‌دهد.

رابطه اعتماد اجتماعی و توسعه شهری

در بعد اعتماد اجتماعی (جدول ۶) شاخص‌های میزان اعتماد به خانواده، اعتماد به بانک‌ها، اعتماد به اقوام در سطح معناداری ۹۵ درصد رضایت‌بخش بوده است. میانگین آن‌ها به ترتیب ۴/۳۰، ۴/۰۰ و ۳/۸۳ می‌باشد. میزان اعتماد به وعده مسئولین و میزان اعتماد به افراد وارد شده در محله به ترتیب میانگین ۲/۳۶ و ۲/۵۲ چندان رضایت‌بخش نمی‌باشد.

جدول ۶. آزمون T-test تک نمونه برای بررسی شاخص‌های سرمایه اجتماعی در مؤلفه اعتماد اجتماعی

گروه‌ها	t	میانگین	Sig	اختلاف میانگین	سطح اطمینان ۹۵ درصد
					حد پایین حد بالا
میزان اعتماد مردم به یکدیگر	۹۳/۱۰	۳/۴۰	۰/۰۰۰	۳/۴۰	۳/۳۲ ۳/۴۷
میزان اعتماد به افراد غریبه وارد شده به محله	۵۸/۷۱	۲/۵۲	۰/۰۰۰	۲/۵۲	۲/۷۲ ۲/۹۱
میزان اعتماد به مسافری (گردشگران)	۶۴/۳۳	۲/۸۲	۰/۰۰۰	۲/۸۲	۲/۴۴ ۲/۵۹
میزان اعتماد به شورای شهر و عملکرد آن	۶۵/۳۹	۲/۷۹	۰/۰۰۰	۲/۷۹	۲/۷۱ ۲/۸۸
میزان اعتماد به وعده مسئولین	۴۷/۸۹	۲/۳۶	۰/۰۰۰	۲/۳۶	۲/۲۷ ۲/۴۶
میزان اطمینان از رعایت اخلاق شهروندی	۵۵/۳۱	۲/۹۵	۰/۰۰۰	۲/۹۵	۳/۸۴ ۳/۰۵
میزان اعتماد به نهادهای اجتماعی	۸۳/۴۷	۳/۷۲	۰/۰۰۰	۳/۷۲	۳/۶۳ ۳/۸۱
میزان اعتماد به اقوام خود	۸۸/۱۴	۳/۸۴	۰/۰۰۰	۳/۸۴	۳/۷۵ ۳/۹۲
میزان اعتماد به خانواده خود	۸۹/۶۲	۴/۳۰	۰/۰۰۰	۴/۳۰	۴/۲۱ ۴/۴۰
میزان اعتماد به همکاران خود	۸۵/۱۵	۳/۴۹	۰/۰۰۰	۳/۴۹	۳/۳۷ ۳/۶
میزان اعتماد به همسایگان	۷۳/۱۸	۳/۷۳	۰/۰۰۰	۳/۷۳	۳/۶۳ ۳/۸۳
میزان اعتماد به بانک‌ها	۶۸/۹۹	۴/۰۰	۰/۰۰۰	۴/۰۰	۳/۸۸ ۴/۱۱
میزان اعتماد به بیمارستان‌ها	۶۵/۱۱	۲/۹۳	۰/۰۰۰	۲/۹۳	۲/۸۴ ۳/۰۲
میزان اعتماد به نیروی انتظامی	۷۳/۲۰	۳/۲۸	۰/۰۰۰	۳/۲۸	۳/۲۰ ۳/۳۷

منبع: (محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۹).

ضریب همبستگی (پیرسون) متغیر اعتماد اجتماعی و میزان تأثیر آن در توسعه شهری ۰/۲۶۰ است که در سطح ۹۹ درصد اطمینان معنادار می‌باشد. (sig: ۰/۰۰۰). با این وصف، فرضیه چهارم پژوهش مبنی بر وجود رابطه بین اعتماد اجتماعی و توسعه شهری تأیید می‌گردد. همچنین ضریب تعیین (R2) این رابطه نیز ۰/۰۹۱ می‌باشد که نشان‌دهنده‌ی میزان تأثیر اعتماد اجتماعی در توسعه شهری است.

رابطه انسجام اجتماعی و توسعه شهری

در بعد انسجام اجتماعی (جدول ۷) شاخص‌های میزان همدلی در میان ساکنان محله، عملکرد و نقش والدین به فرزندان در جهت احترام گذاردن به حقوق دیگران و نقش سازنده و مؤثر مساجد در ایجاد زندگی بهتر در محله در سطح معناداری ۹۵ درصد رضایت‌بخش بوده است. میانگین آن‌ها به ترتیب ۴/۴۴، ۳/۹۶ و ۳/۸۹ می‌باشد. میزان عملکرد افراد دریافتن دوستان واقعی در شهر و ارتباط با همکاران به ترتیب میانگین ۲/۴۳ و ۳/۲۶ چندان رضایت‌بخش نمی‌باشد.

جدول ۷. آزمون T-test تک نمونه برای بررسی شاخص‌های سرمایه اجتماعی در مؤلفه انسجام اجتماعی

گویه‌ها	t	میانگین	Sig	اختلاف میانگین	سطح اطمینان ۹۵ درصد	
					حد پایین	حد بالا
میزان افزایش همدلی در میان اهالی و ساکنان محله	۶۷/۷۵	۴/۴۴	۰/۰۰۰	۴/۴۴	۳/۴۳	۳/۵۴
میزان عملکرد افراد به یافتن دوستان واقعی در شهر	۵۶/۹۵	۲/۴۳	۰/۰۰۰	۲/۴۳	۲/۳۴	۲/۵۱
میزان درگیری و نزاع در بین محله‌های شهری	۷۰/۶۷	۳/۰۳	۰/۰۰۰	۳/۰۳	۲/۹۵	۳/۱۲
میزان شرکت در جشنواره، گردهمایی و جلسات محلی	۶۵/۲۷	۳/۰۳	۰/۰۰۰	۳/۰۳	۲/۹۲	۳/۱۰
نقش سازنده و مؤثر مساجد در ایجاد زندگی بهتر	۹۸/۳۱	۳/۱۳	۰/۰۰۰	۲/۸۸	۲/۷۷	۲/۹۹
عملکرد مدارس در جهت آماده کردن جوانان	۷۵/۸۷	۲/۸۸	۰/۰۰۰	۳/۶۷	۳/۵۶	۳/۷۷
نقش والدین به فرزندان خود در جهت احترام گذاردن	۸۴/۸۶	۳/۷۲	۰/۰۰۰	۳/۷۲	۳/۶۳	۳/۸۱
وضعیت احترام به بزرگ‌ترها و کوچک‌ترها در محله	۸۴/۴۳	۳/۸۰	۰/۰۰۰	۳/۸۴	۳/۷۵	۳/۹۲
میزان رابطه خود با خانواده‌تان	۹۷/۸۵	۳/۴۵	۰/۰۰۰	۴/۳۰	۴/۲۱	۴/۴۰
میزان رابطه خود با همسایگان محله	۸۳/۷۶	۲/۷۸	۰/۰۰۰	۳/۸۲۰	۳/۷۱	۳/۸۹
میزان ارتباط با خویشاوندان خود	۷۷/۸۷	۲/۸۵	۰/۰۰۰	۳/۴۵	۳/۳۶	۳/۵۴
میزان ارتباط با همکاران خود	۵۲/۴۳	۳/۲۶	۰/۰۰۰	۳/۲۶	۳/۱۴	۳/۳۹

منبع: (محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۹).

ضریب همبستگی (پیرسون) متغیر انسجام اجتماعی و میزان تأثیر آن در توسعه شهری ۰/۰۳۲ است که با ۹۹ درصد اطمینان معنادار است (Sig: ۰/۰۰۰). با این وصف، فرضیه پنجم پژوهش مبنی بر وجود رابطه بین انسجام اجتماعی و توسعه شهری تأیید می‌گردد. همچنین ضریب تعیین (R^2) این رابطه نیز ۰/۰۷۵ می‌باشد که نشان‌دهنده‌ی میزان تأثیر انسجام اجتماعی در توسعه شهری است.

رابطه آگاهی اجتماعی و توسعه شهری

در بعد آگاهی اجتماعی (جدول ۸) شاخص‌های میزان دنبال کردن اخبار مربوط به مسائل بین‌المللی و میزان مکالمه با دوستان جهت تبادل اطلاعات در سطح معناداری ۹۵ درصد رضایت‌بخش بوده است. میانگین آن‌ها به ترتیب ۳/۱۱ و ۳/۰۶ می‌باشد. میزان مطالعه روزنامه و مجلات و مطالعه کتاب‌های غیردرسی به ترتیب میانگین ۲/۲۳ و ۲/۴۹ چندان رضایت‌بخش نمی‌باشد.

جدول ۸. آزمون T-test تک نمونه برای بررسی شاخص‌های سرمایه اجتماعی در مؤلفه آگاهی اجتماعی

گویه‌ها	t	میانگین	Sig	اختلاف میانگین	سطح اطمینان ۹۵ درصد	
					حد پایین	حد بالا
میزان مطالعه روزنامه و مجلات	۴۸/۷۸	۲/۲۳	۰/۰۰۰	۲/۲۳	۲/۱۴	۲/۳۲
میزان مطالعه کتاب‌های غیردرسی	۵۲/۲۹	۲/۴۹	۰/۰۰۰	۲/۴۹	۲/۳۹	۲/۵۸
میزان استفاده از اینترنت	۵۷/۷۵	۲/۶۹	۰/۰۰۰	۲/۶۹	۲/۶۰	۲/۷۸
میزان مکالمه با دوستان	۶۷/۰۴	۳/۰۶	۰/۰۰۰	۳/۰۶	۲/۹۷	۳/۱۵
میزان دنبال کردن اخبار مربوط به مسائل بین‌المللی	۱۳/۶۹	۳/۱۱	۰/۰۰۰	۳/۱۱	۳/۰۵	۳/۱۶

منبع: (محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۹).

ضریب همبستگی (پیرسون) متغیر انسجام اجتماعی و میزان تأثیر آن در توسعه شهری ۰/۰۵۵ است که با ۹۹ درصد اطمینان معنادار است (Sig: ۰/۰۰۰). با این وصف، فرضیه ششم پژوهش مبنی بر وجود رابطه بین آگاهی اجتماعی و توسعه شهری تأیید می‌گردد. همچنین ضریب تعیین (R2) این رابطه نیز ۰/۰۳۵ می‌باشد که نشان‌دهنده‌ی میزان تأثیر آگاهی اجتماعی در توسعه شهری است.

رابطه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و توسعه شهری

در شاخص‌های توسعه شهری (جدول ۹)، شاخص میزان امنیت در شهر و وضعیت آموزش در سطح معناداری ۹۵ درصد رضایت‌بخش بوده و میانگین آن‌ها به ترتیب ۳/۳۳ و ۳/۰۸ می‌باشد. وضعیت بهداشت در سطح شهر و امکانات رفاهی و ورزشی به ترتیب میانگین ۲/۸۳ و ۲/۸۳ چندان رضایت‌بخش نمی‌باشد.

جدول ۹. آزمون T-test تک نمونه برای بررسی شاخص‌های توسعه شهری

گویه‌ها	t	میانگین	Sig	اختلاف میانگین	اطمینان ۹۵ درصد	
					حد پایین	حد بالا
میزان فعالیت‌های شهرداری در ایجاد فضای سبز	۶۴/۹۰	۲/۷۵	۰/۰۰۰	۲/۷۵	۲/۶۶	۲/۸۳
وضعیت بهداشت در سطح شهر	۸۰/۶۹	۲/۸۳	۰/۰۰۰	۳/۸۳	۲/۷۶	۲/۹۰
وضعیت آموزش	۹۴/۲۷	۳/۰۸	۰/۰۰۰	۳/۰۸	۳/۰۱	۳/۱۴
میزان امنیت در شهر	۴۰/۶۰	۳/۳۳	۰/۰۰۰	۳/۳۳	۳/۲۷	۳/۳۹
میزان امکانات ورزشی و رفاهی	۸۰/۶۹	۲/۸۳	۰/۰۰۰	۲/۸۳	۲/۷۶	۲/۹۰

منبع: (محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۹).

تحلیل رگرسیون چند متغیره

این روش به‌عنوان تکنیکی برای توضیح و توصیف یک سیستم ارتباطی بین متغیرها است؛ بر اساس نتایج رگرسیون چندگانه، ضریب همبستگی چندگانه برای متغیر توسعه شهری ۰/۲۳ می‌باشد به این معنا که چهار متغیر اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی و آگاهی اجتماعی به میزان ۰/۲۳ با متغیر وابسته (توسعه شهری) همبستگی دارند. ضریب تعیین (واریانس تبیین شده) نیز ۰/۰۵ می‌باشد که نشان می‌دهد رگرسیون خطی تنها ۰/۰۵ درصد متغیر وابسته است و نیز با توجه به جدول تجزیه واریانس (Sig=0/00) (جدول ۱۰) ارتباط بین متغیرها معنی‌دار است و تمام متغیرهای مستقل انتخاب‌شده در این تحقیق ۰/۰۵ علل تحقق توسعه شهری را شامل می‌شوند و ۰/۹۵ باقی‌مانده مربوط به علل دیگر می‌باشند. پایین بودن R به این دلیل می‌باشد که تنها از چهار مؤلفه سرمایه اجتماعی در

این تحقیق استفاده شده است. البته با استفاده از متغیرهای دیگر می توان کارایی مدل و میزان R را افزایش داد. در جدول (۱۰) مقدار F برابر با ۵/۵۸ است که در سطح (sig=0/00) معنادار است و این رابطه خطی متغیرهای مستقل و متغیر وابسته را تأیید می کند. بنابراین به ترتیب متغیر اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی و آگاهی اجتماعی بر توسعه شهری تأثیر می گذارند.

جدول ۱۰. خروجی تحلیل واریانس

سطح معناداری	کمیت f	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	منبع تغییرات
۰/۰۰۰	۵/۵۸۰	۰/۷۷۳	۴	۳/۰۹۴	اثر رگرسیونی
-	-	۰/۱۳۹	۳۷۹	۵۲/۵۳۲	باقیمانده
-	-	-	۳۸۳	۵۵/۶۲۶	کل

منبع: (محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۹).

جدول (۱۱) مقادیر ضرایب را در معادله رگرسیونی و اندازه های احتمالی مبتنی بر وجود رابطه خطی بین متغیرهای پیشگو و متغیرهای وابسته نشان می دهد. برای بررسی اهمیت نسبی متغیرهای مستقل در پیش بینی توسعه شهری باید مقادیر ضرایب رگرسیونی استاندارد شده را مطالعه نمود. چهار متغیر مستقل سرمایه اجتماعی که وارد معادله شدند مقادیر جدول ضرایب نشان می دهد که متغیرهای انسجام اجتماعی و اعتماد اجتماعی به طور معنادار متغیر وابسته توسعه شهری را پیش بینی می کنند که با متغیر وابسته رابطه داشته اند. به این معنا که متغیرهای فوق در سطح معنی داری (sig= 0/00) با متغیر وابسته رابطه داشته اند. اما این که کدام یک از این متغیرهای مستقل مهم و نقش بیشتری در تعیین متغیر وابسته دارند باید از طریق مقادیر Beta تشخیص داد. این مقادیر استاندارد شده بوده و امکان مقایسه و تعیین سهم هر یک از متغیرها را فراهم می سازد. با توجه به جدول می توان گفت که نقش متغیر انسجام اجتماعی (Beta=0/182) بیشتر از نقش سایر متغیرهاست. این عدد نشانگر این است که به ازای هر یک واحد تغییر در انحراف معیار انسجام اجتماعی به اندازه ۰/۱۸۲ در انحراف معیار متغیر وابسته تغییر ایجاد می کند. پس از آن اعتماد اجتماعی (Beta=0/125) سهم بیشتری در پیشگویی متغیر وابسته دارد.

جدول ۱۱. ضرایب تأثیر مدل تبیین کننده متغیر توسعه شهری

نام متغیر	ضرایب غیراستاندارد		ضرایب استاندارد شده		سطح معناداری
	خطا	β	β	t	
عرض از مبدأ	۳/۲۶۷	۰	-	۳۴۱	۰/۰۰۰
اعتماد	۰/۰۰۷	۰/۰۰۴	۰/۱۲۵	۱۹۶۶	۰/۰۵۰
مشارکت	۰/۰۱۹	۰/۰۰۴	-۰/۳۰۷	۴/۵۴۱	۰/۰۰۰
انسجام	۰/۰۱۳	۰/۰۰۵	۰/۱۸۲	۲/۶۶۷	۰/۰۰۸
آگاهی	۰/۰۰۰	۰/۰۱۰	۰/۰۰۱	۰/۰۲۲	۰/۹۸۳

منبع: (محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۹).

نتیجه گیری

در جهان پیچیده امروز، اصلی ترین یا دست کم یکی از مهم ترین مباحث موردعلاقه صاحب نظران در جامعه شناسی توسعه، عمدتاً مدیریت توسعه خصوصاً توجه به چگونگی و میزان تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و... است. در این بین تأثیر سرمایه اجتماعی در تمام جوامع مثبت و یکسان نبوده و پروسه توسعه در همه جا فرآیند واحدی را طی ننموده است. در همین راستا ممکن است نتایج بررسی حاضر از جهاتی در جهت تأیید تحقیقات پیش از خود و از جنبه هایی نیز در جهت متضاد آن باشد.

پیشبرد برنامه های توسعه ای در هر کشوری به داشتن پشتوانه های اجتماعی برنامه ها بستگی دارد، یعنی موفقیت همه برنامه های توسعه متأثر از ساخت فرهنگی، اجتماعی و نظام ارزشی هر نظام است. ارتباط فرهنگ، اجتماع و توسعه در نظرات اندیشمندان چون کلمن، پاتنام، بوردیو و گیدنز مطرح گردید که به نظریه سرمایه اجتماعی شهرت یافت. مطابق یافته های پژوهش حاضر بر اساس آزمون رگرسیون چندمتغیره در مجموع سرمایه اجتماعی در رابطه مستقیم با توسعه قرار دارد. بر اساس آزمون همبستگی پیرسون میان مؤلفه های سرمایه اجتماعی و توسعه شهری در شهر زابل رابطه مستقیمی وجود دارد. بر اساس نتایج حاصله از این پژوهش می توان گفت، سرمایه اجتماعی می تواند نیروی معنوی قوی برای توسعه باشد. در این پژوهش بر اساس نتایج رگرسیون چندگانه، ضریب همبستگی چندگانه برای متغیر توسعه شهری ۰/۲۳ می باشد؛ به این معنا که چهار متغیر اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی و آگاهی اجتماعی به میزان ۰/۲۳ با متغیر وابسته توسعه شهری همبستگی دارند. همچنین بر اساس آزمون t در بعد اعتماد اجتماعی، مردم به بانک ها و خانواده خود اعتماد بیشتری را نشان می دهند و میزان اعتماد شهروندان به وعده مسؤولین رضایت بخش نیست و بهتر است مسؤولین در ایجاد محیط بهتر و همچنین ایجاد زمینه های اشتغال برای جوانان بیشتر تلاش کنند. آزمون فرضیه ها نشان می دهد که هرچه میزان مؤلفه های سرمایه اجتماعی بین شهروندان بیشتر باشد، تحقق توسعه شهری امکان پذیرتر است. دستیابی به توسعه شهری بدون توجه به پتانسیل های نهادی و انسانی و بهره گیری از تمامی ظرفیت های فردی و گروهی امری غیر قابل اجرا است. در مجموع، در تدوین سیاست ها و برنامه های توسعه در شهر زابل باید به نقش و تأثیر سرمایه اجتماعی توجه کرد و می توان با تقویت سرمایه اجتماعی به توسعه شهری دست یافت.

پیشنهادها

- ✓ بالا بردن احساس امنیت در محله های شهر از طریق اعمال کنترل رسمی؛
- ✓ تعریف منابع مالی جدید برای ارتقاء کیفیت زندگی در شهر؛
- ✓ ایجاد زمینه های اعتماد افراد به یکدیگر برای تعاملات اجتماعی؛
- ✓ تأمین امکانات و خدمات ورزشی، تفریحی برای شهروندان؛
- ✓ حمایت از گروه های اجتماعی و کانون های فکری و فرهنگی؛
- ✓ اطلاع رسانی و آگاه سازی برای شهروندان در جهت افزایش اعتماد و مشارکت؛
- ✓ فراهم کردن زمینه های لازم جهت مشارکت شوراهای محل در فرآیند تصمیم گیری؛

منابع

- احمدی، حسن، رمضان نژاد، یاسر، خلیفه، ابراهیم، فتاحی، احد الله، (۱۳۹۴)، سنجش و ارزیابی سرمایه اجتماعی در سکونت‌گاه‌های روستایی با استفاده از تکنیک رتبه‌بندی فازی (مطالعه موردی: روستاهای دهستان اسالم)، مجله آمایش جغرافیایی فضا، سال ۵، شماره ۱۵، صص ۹۱-۱۰۴.
- افشانی، علیرضا، نوریان، مرتضی، پهلوان شریف، سعید. (۱۳۹۵). تحلیل معادلات آماری با SPSS & AMOS. تهران: انتشارات اندیشه فاضل.
- جهانی، نژاد، حسن پناه، حسین، قادر زاده، هیرش، (۱۳۹۲)، بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی: شهرستان بانه)، پنجمین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، صص ۲۰-۱.
- خمر، غلامعلی، اسماعیل‌زاده کواکی، علی، براتیپور، علی، (۱۳۹۰)، ارزیابی توزیع فضایی سرمایه اجتماعی در سطح مناطق شهری با استفاده از تکنیک topsis و gis (مورد مطالعه: نواحی شهر قوچان)، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال اول، شماره ۴، صص ۹۵-۱۱۲.
- زیاری، کرامت الله، طاوسیان، علی، سلمانی، محمدعلی، رضایی، حجت، (۱۳۹۳)، برآورد و سطح‌بندی توسعه محله‌ای با تأکید بر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: محلات شهر ابرکوه)، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ۵، شماره ۱۸، صص ۷۶-۵۹.
- ساروخانی، باقر، (۱۳۸۷)، سرمایه اجتماعی: ابعاد، و شاخص‌ها و دیدگاه‌ها، فصلنامه روستا و توسعه، شماره ۳۲، صص ۵۱-۴۱.
- سرگلزایی جوان، طیبه، (۱۳۹۵)، امکان‌سنجی توانمندسازی محله‌های اسکان غیررسمی از طریق افزایش سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: محله‌های اسکان غیررسمی شهر زاهدان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، استاد راهنما: زهره هادیانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- صالحی، رضا، نعمتی، مرتضی، امان‌پور، سعید، (۱۳۹۳)، بررسی سازوکار تأثیرگذاری شاخص‌های سرمایه اجتماعی در حکمروایی مطلوب شهری با استفاده از Amos. مطالعه موردی: شهر نسیم شهر، مجله پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی، سال ۴، شماره ۱، پیاپی ۱۲، صص ۱-۲۴.
- طیفی، غلامرضا، عظیمی، میترا، (۱۳۸۹)، سرمایه اجتماعی و نقش آن در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، مجله علوم اجتماعی، دوره جدید، شماره ۳۲، صص ۱۱۹-۱۰۸.
- عینالی، جمشید، رومینانی، احمد، (۱۳۹۲)، ارزیابی توزیع سرمایه اجتماعی در محلات شهری مطالعه موردی: شهر زنجان، فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی شهری، سال اول، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۲، صص ۱۳۶-۱۱۹.
- فرجی سبکیبار، حسنعلی، رضایی، حجت، غلامی، علی، (۱۳۹۴)، سطح‌بندی سکونتگاه‌های روستایی با تأکید بر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: دهستان تیرجرد شهرستان ابرکوه)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۵، شماره ۱۸، صص ۱۱۶-۱۰۱.
- فنی، زهره، دویران، اسماعیل، (۱۳۸۸)، برنامه‌ریزی مردم‌محور (مشارکتی) در مقیاس خرد شهری (محله نمونه موردی: محله اسلام‌آباد زنجان، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۹۸، صفحات ۷۹-۱۰۱).
- کماسی، حسین، حسینی، سید علی، (۱۳۹۳)، تبیین رابطه عملکرد مدیریت شهری و سرمایه اجتماعی شهروندان (مطالعه موردی: محله ولیعصر شمالی)، مجله برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، سال ۴، شماره ۳، صص ۱۵۶-۱۳۵.
- مرکز ملی آمایش سرزمین (۱۳۸۵). راهنمای انجام مطالعات برنامه آمایش استان تهران، بی‌جا.

- منصور فر، کریم. (۱۳۸۷). روش‌های پیشرفته آماری. انتشارات دانشگاه تهران.
- میرزابوطالبی، عباس، (۱۳۸۵)، مؤلفه‌های اجتماعی و توسعه شهری، روزنامه اعتماد ملی، شماره ۲۵۳، صفحه ۹.
- Allik, J., & Realo, A. (2004). Individualism-collectivism and social capital. *Journal of cross-cultural psychology*, 35(1), 29-49.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American journal of sociology*, 94, S95-S120.
- Coleman, J. S. (2019). *Equality and achievement in education*. Routledge.
- Ferlander, S., & Timms, D. (2001). Local nets and social capital. *Telematics and Informatics*, 18(1), 51-65.
- GAO, L., Durnota, B., Ding, Y., & Dai, H. (2012). An agent-based simulation system for evaluating gridding urban management strategies. *Knowledge-Based Systems*, 26, 174-184.
- Garip, F. (2007). *From migrant social capital to community development: A relational account of migration, remittances and inequality* (Doctoral dissertation, Princeton University).
- Islam, M. R., & Morgan, W. J. (2012). Non-governmental organizations in Bangladesh: their contribution to social capital development and community empowerment. *Community Development Journal*, 47(3), 369-385.
- Lei, G., Bohdan, D., Yongsheng, D., & Hua, D. (2012). An agent-based Simulation system for evaluating gridding urban management strategies *Knowledge-Based Systems*. Volume, 26, 174-184.
- López-Gunn, E. (2012). Groundwater governance and social capital. *Geoforum*, 43(6), 1140-1151.
- Rice, T. W., & Ling, J. (2002). Democracy, economic wealth and social capital: Sorting out the causal connections. *Space and Polity*, 6(3), 307-325.
- Serageldin (2000). *Defining Social Capital: an Integrating View*, In *Social Capital, and A. multifaceted Perspective*. The World Bank Washington.
- Serageldin, I., & Dasgupta, P. (2001). *Social capital: a multifaceted perspective*. The World Bank.
- Sharon, K. & Orlando, P. (2013). *Panel Paper: Citizen Participation and Satisfaction With Municipal Government Services: The Mediating Roles of Trust and the Econom*, Washington, DC November 8, 2013.
- van Poll, H. F. P. M. (1997). *The perceived quality of the urban residential environment: a multi-attribute evaluation*.

- Walters, W. (2002). Social capital and political sociology: re-imagining politics?. *Sociology*, 36(2), 377-397.
- Weil, F., Lee, M. R., & Shihadeh, E. S. (2012). The burdens of social capital: How socially-involved people dealt with stress after Hurricane Katrina. *Social science research*, 41(1), 110-119.
- Yokoyama, S., & Sakurai, T. (2006). Potential of social capital for community development. Report of the APO survey and symposium on redesigning integrated community development 2003-2005. In Potential of social capital for community development. Report of the APO survey and symposium on redesigning integrated community development 2003-2005.. Asian Productivity Organization (APO).